

Владимир Рибич¹

Одељење за етнологију и антропологију

Филозофски факултет Универзитета у Београду

ЛЕГИТИМАЦИЈСКА ОСНОВА ПОЛИТИЧКЕ МОБИЛИЗАЦИЈЕ СРПСКЕ ОПОЗИЦИЈЕ У 1990. ГОДИНИ*

Апстракт: Политичка мобилизација се састоји од акција и њихових легитимација, насталих на акционој и легитимацијској основи. Акциона основа проистиче из базичне структуре политичког поретка, под којом се подразумевају принципи политичког организовања и деловања. Легитимацијска основа свој извор има у базичним политичким вредностима, односно у идејама које легитимишу политички поредак. У овом раду ћу анализирати легитимацијску основу политичке мобилизације српске опозиције у 1990. години.

Кључне речи: политичка мобилизација, легитимацијска основа, српска опозиција, 1990. година

Увод

Политичка мобилизација се састоји од акција и њихових легитимација, насталих на акционој и легитимацијској основи. Акциона основа проистиче из базичне структуре политичког поретка, под којом се подразумевају принципи политичког организовања и деловања. Легитимацијска основа свој извор има у базичним политичким вредностима, односно идејама које легитимишу политички поредак.

Политичка мобилизација може бити формална и неформална. Формална политичка мобилизација се спроводи у постојећим политичким институцијама и организацијама. С друге стране, до неформалне политичке мобилизације долази онда када политички лидери не могу да реализују своје циљеве у постојећим политичким институцијама и организацијама, па им

¹ vribic@f.bg.ac.rs

* Текст је резултат рада на пројекту *Трансформација културних идентитета у савременој Србији и Европска унија (177018)*, који Министарство за науку и просвету Републике Србије финансира у целости.

је, стога, потребно да се позову на "спонтано" исказану, "аутентичну" вољу народа. При томе, није нужно да политички званичници утичу на генерисање неформалне политичке мобилизације да би је искористили за промоцију до тада потиснутих политичких ставова и захтева.²

Раније сам показао да је из сукоба власти и опозиције проистекао процес правно-политичких промена који конституише први елемент акционе основе политичке мобилизације српске опозиције у 1990. години – радикалну трансформацију институционалне структуре политичког поретка. Истовремено, процеси јачања етнонационалистичког сепаратизма и убрзана дезинтеграција Југославије, заједно са успоном антикомунистичких и етнонационалистичких снага у свим социјалистичким државама у Европи, конституисали су њен други елемент – радикалну трансформацију ширег политичког контекста (Рибић 2013).

У овом раду, анализираћу легитимацијску основу политичке мобилизације српске опозиције у 1990. години, при чему ћу највише пажње посветити Српском покрету обнове (СПО) и Демократској странци (ДС), као највећим и најутицајнијим опозиционим партијама. На крају, упоређићу легитимацијску основу политичке мобилизације српских опозиционих странака у 1990. години са легитимацијском основом политичке мобилизације српских комуниста у тзв. "Антибирокуратској револуцији", која је трајала од 1987. до 1989.

Елементи легитимацијске основе политичке мобилизације

Већ у својим програмским документима, најзначајније опозиционе странке су се залагале за раскид са социјалистичким друштвеним уређењем и владавином комуниста. У сфери економије, ове странке су заступале реafirмацију приватне и укидање друштвене својине, тог специфичног обележја југословенског самоуправног социјализма. Тако, у Нацрту програма СПО, стоји и ово:

СПО заступа гледиште да приватна својина и приватно предузетништво постану основни покретач економије.

Државна, акционарска, мешовита, као и остали облици својине равноправни су пред законом. Такозвана друштвена својина, као насилна и неправна категорија, мора да буде укинута. Све што спада у наводну својину друштва има да припадне акционарима, држави, приватницима или, пак, да остане јавно добро.

² Пишући о етнонационалистичким грађанским покретима Албанаца и Срба на Косову и Метохији, дефинисао сам неформалну политичку мобилизацију (Рибић 2008).

Ми смо за обнову имовинског система Краљевине Србије и Краљевине Југославије, обавезно побољшаног савременим решењима у напредним економијама света.³

Слични ставови се заступају и у Писму о намерама Оснивачког одбора ДС. Ту је формулисано дванаест програмских циљева, међу којима је и следећи:

Утврђивање приватне својине као чиниоца предузетништва и привредног напретка и поузданог средства за размах привредних слобода и ширење тржишних установа. Државна својина се може јављати само у оним областима у којима нема услова за слободно привређивање или где се не могу користити тржишне установе. Сходно томе, треба ослободити привреду укидањем постојећих ограничења поседовања, улагања, запошљавања и стицања, што подразумева и превођење постојеће друштвене својине у приватну, државну и јавну својину (Реџиљić и Милић 1990, 281).

Насупрот томе, СК Србије је – и након што се, 1990. године, определио за "демократску правну државу политичког плурализма", "непосредне, опште и тајне вишестраначке изборе" и "мешовиту тржишну привреду" (Реџиљić и Милић 1990, 270) – инсистирао на равноправности друштвене са приватном и задружном својином, залажући се за "економски ефикасну друштвену својину као материјалну основу хуманог друштва демократског социјализма". Поред тога, ова партија се изјаснила против "економски незаснованих захтева за превођење друштвене својине у приватну посредством власти" (Реџиљić и Милић 1990, 272). Српски комунисти су такве ставове задржали и пошто су се трансформисали у социјалисте, па је и нови Устав Србије гарантовао равноправност друштвене својине с другим својинским облицима (Radulović и Spaić 1991, 44).

Наравно, опозициони прваци су критиковали такво уставно решење. Док је Вук Драшковић, председник СПО, концизно и вехементно обећавао да ће, по његовом доласку на власт, друштвена својина бити одмах укинута⁴, лидери ДС су нешто екстензивније и смиреније износили аргументе против својинске основе југословенског самоуправног социјализма. На пример, Зоран Ђинђић је, наглашавајући да категорија "друштвене својине" замагљује границу између државе и друштва, настојао да своју аргументацију идеолошки профилише и подигне на апстрактнији ниво:

³ Из Нацрта програма СПО, *Српска реч*, 1. јун 1990. Ови ставови су, скоро дословно, преузети из Предлога програма СНО, странке коју су напустили оснивачи СПО (Реџиљić и Милић 1990, 357).

⁴ Тито се не мења у падежима, већ у људима, *Српска реч*, 5. децембар 1990.

...Помоћу "друштвене својине" држава сваког тренутка може да интервенише у приватну сферу индивидуа. Све што се у друштву дешава начелно је њен предмет интересовања и арбитраже. "Друштвена својина" онемогућава формирање одговорних индивидуа и одговорног друштва, јер ту нико приватно не одговара за своје пословне одлуке. [...]

Смештање "друштвене својине" у нови Устав значи да ћемо и даље живети у друштву у коме држава има право да се меша у све сфере живота...⁵

Прваци ДС се нису ограничили на апстрактна, идеолошка разматрања, већ су аргументе за приватну и против друштвене својине покушали да сместе у конкретан, југословенски контекст. Драгољуб Мићуновић је истицао да ће развој приватног власништва омогућити да људи постану "много више заинтересовани за свој бизнис", као и да увиде да "поред националних предрасуда и мржње, у животу постоји и нешто корисније и лепше". Насупрот томе, према Мићуновићу, "друштвена својина је један трајни извор могућег сепаратизма, јер економски ојачава политичке олигархије које онда могу да се понашају самостално".⁶ Штавише, како је правник Радослав Стојановић наглашавао, ДС је видео друштвену својину као "извор свих зала, како економског заостајања, тако и међунационалних сукоба, посебно на Косову, где је она финансијски извор сепаратизма".⁷

Тежња српске опозиције да се успостави радикални дисконтинуитет са комунистичким режимом није била ограничена само на сферу економије. Већ у својим програмским документима, српске опозиционе партије су наглашавале свој изразито критички однос према власти Јосипа Броза Тита и СК Југославије. На пример, у Писму о намерама Оснивачког одбора ДС, стоји да је, на крају 20. века, "биланс четрдесетогодишње владавине комунистичког режима на овим нашим просторима, благо речено, катастрофалан":

...На прагу последње деценије овог столећа, комунистички начин управљања неизбежно је довео највећи број грађана ове земље, изузимајући уски круг комунистичких властодржаца, на саму ивицу материјалне беде. Дугове што су их Јосип Броз и његови следбеници начинили тешко да могу и наши унуци вратити, а међурепублички односи настали у време комунистичке владавине прете да узму облик грађанског рата на националној основи (Реџић и Милић 1990, 282).

Наравно, изношење таквих оцена је представљало увод у критику актуелне политике СК Југославије и СК Србије:

⁵ Социјалистичка или социјална држава, *Демократија*, 29. август 1990.

⁶ Центар међу крајностима, *Демократија*, 17. новембар 1990.

⁷ Национални програм прави само држава, *Демократија*, 6. децембар 1990.

И поред извесних дистанцирања од сопствене комунистичке прошлости, комунисти немају намеру да се одлучно и без колебања одрекну идолатрије Јосипа Броза Тита, уздигнуте на ранг државног принципа, уверавајући нас при том да се немамо рашта стидети времена у коме је овом земљом господарио један од највећих расипника међу владарима новијег доба, са којим се могу мерити само неки афрички цареви и неки свргнути лидери социјалистичких режима на Истоку.

У спољној политици, комунисти и даље, уместо да унапређују сарадњу са земљама демократске политичке организације, остају при политици тзв. несврстаности, која подразумева савезничке, а понекад чак и вазалне односе са низом тоталитарних режима у којима царују верски фанатизми и култ ауторитарних вођа (Pečujlić i Milić 1990, 282).

Према ДС, сви ти недостаци не могу бити исправљени без укидања комунистичког монопола и успостављања вишепартијског система (Pečujlić i Milić 1990, 283).

Поред тога што се определио за вишестраначки парламентаризам, СПО се zaloжио за "окончање грађанског рата у српском народу, започетог 7. јула 1941. године".⁸ У Нацрту програма СПО, иницира се да се свим политичким емигрантима омогући повратак у земљу и повраћај имовине. Такође, ова странка захтева да се на референдуму одлучи да ли ће Србија бити република или "пасивна уставна монархија као надстранички 'кров' активне парламентарне демократије". СПО закључује да би, без обзира на исход тог референдума, требало вратити држављанство и имовину члановима династије Карађорђевић и династије Петровић.⁹

СПО је залагање за референдум о државном уређењу и враћање држављанства и имовине Карађорђевићима преузео од СНО,¹⁰ у чијим програмским ставовима је антикомунистички историјски ревизионизам још израженији. То је можда највидљивије у инсистирању на томе да је:

...Јосип Броз Тито, који је комунистичком Југославијом владао самовољно и недодирљиво све до своје смрти, најодговорнији за економски и демократски колапс читаве државе. Сахранио је све демократске установе; вољу своје партије наметнуо свима као обавезу; најбруталније се обрачунавао са политичким неистомишљеницима; армију, полицију, судство и све органе власти учинио партијским; на лични провод и мегаломанске апетите светског државника проћердао огромно

⁸ Тог дана је Жикица Јовановић Шпанац, комуниста и ветеран грађанског рата у Шпанији, убио два жандара, полицијска службеника колаборационистичких српских власти. За време комунистичке владавине и режима Слободана Милошевића па све до 2000. године, овај догађај је обележаван као почетак антифашистичког устанка у Србији.

⁹ Из Нацрта програма СПО, *Српска реч*, 1. јун 1990.

¹⁰ Као што је већ поменуто, председник СПО, Вук Драшковић, претходно је био потпредседник СНО.

и небројено благо земље. Сем тога, Јосип Броз је руководио и додатном антисрпском стратегијом: разбијене су српске земље, српска црква, српска привреда, село, интелигенција, а од Косова и Метохије створена је албанска држава. [...]

СНО ће се залагати да се пред правични суд историје изведу Јосип Броз и сви његови саучесници и помагачи.

СНО ће захтевати да се у Србији поруше сви споменици Јосипу Брозу, промене називи свих улица, школа, предузећа, установа, касарни, обданишта... који носе његово име, да се уклоне све његове фотографије и свим градовима који су данас Титови врате ранији називи (Реџић и Милић 1990, 360-361).

Опозициони лидери су често истицали идеолошки континуитет између Јосипа Броза Тита и некадашњих југословенских и српских комуниста, с једне стране, и Слободана Милошевића и трансформисаних српских комуниста/социјалиста, с друге стране. На трибини у Трстенику, Вук Драшковић је, признајући јој одређене заслуге, веома оштро критиковао српску власт:

Част ретким изузецима, али Србију данас представљају исти људи који су водили Србију јуче и довели је до непостојања. Пресвукли су хаљине и презули обућу – то је једина промена. Стари и нови бољшевици и титоисти, мали и велики деспоти и једноумци, приогрунули су српску националну ношњу преко својих једнобојних памети и разнобојних подвала и издаја, у нади да их, тако маскиране, нећемо препознати. Надају се да не знамо речи из Библије: "Не сила се ново вино у мешине старе!".

Повративши донекле уставну власт над Косметом и Војводином, Србија је, пре годину дана, направила корак напред и то је неспорно. Свугде другде, национал-бољшевици коракнули су уназад и, ходајући унатрашке, Србију довели у задњи вагон европског воза, где јој прави друштво једино Албанија.¹¹

Антикомунизам је доминирао реториком и других функционера СПО. Тако је, у говору на првим опозиционим демонстрацијама у постсоцијалистичкој Србији, одржаним 13. јуна у Београду, песник Милан Комненић нагласио:

...Пре пола века, на нашу земљу обрушила се комунистичка апокалипса и, као и у свакој апокалипси, у наш бели град ујахао је тада црни човек на белом коњу да нас све завије у црно. Са балкона Народног позоришта, тада је Броз обећао Србији ново доба, а суновратио ју је у бронзано. Његово политичко наслеђе данас нам пада теже, јер балкански бољшевизам као стаљинистички титизам данас се прерушава, преименује и кити перјем социјалдемократије, с преваходним циљем да се задржи власт...¹²

¹¹ Ново вино и мешине старе, *Погледи*, 15. мај 1990.

¹² Нисмо овде ради власти, већ ради савести, *Демократија*, 19. јуни 1990.

Опозициони антикомунизам је највећим делом проиштицао из национализма. То је најочигледније у делу Драшковићевог говора на Светском сабору СПО, одржаном 28. и 29. октобра у Београду. Наиме, председник највеће опозиционе странке је српске комунисте назвао "Бранковићима",¹³ да би, у неколико реченица, набројао њихове највеће грехе према Србима:

Под знамењем петокраке звезде, они су, за последњих пола века, у поразе преточили све српске ратне победе од 1804. до 1945, обесмислили све жртве, осрамотили и погазили све вишевековне вредности, идеале и традицију наше нације.

У масовним стрељањима Србије у јесен 1944, у помору српске омладине у пролеће 1945, у хапшењима и злостављањима десетина хиљада српских домаћина, у рушењу и обешчашћивању српских цркава и гробова, у подизању конц-логора, у разбијању и распродаји српских земаља, у прогонима Срба са Косова и Метохије, у бетонирању и скривању усташких јама по Херцег-Босни и Хрватској, у насилном покретању стотина хиљада Срба у расејање по свим континентима, у зазирању српских села, у нагрђивању и сиромашењу српских градова, у премештању фабрика из Србије на крајњи запад Југославије, у исламизацији српских крајина, у расрбљивању Црне Горе, у однорођавању и произвођењу србомржње по Вардарској Македонији, у сечи српске културе, традиције и националног памћења... у свему су српски комунисти били први, најбржи, најревноснији, најокрутнији.¹⁴

И други челници СПО су видели српске комунисте као националне издајнике. Према Милану Комненићу, Србија је успостављањем комунистичке власти постала жртва коалиције српских непријатеља:

Србија је, 1945. године, лишена главе, памети, смелости и самоодлучивања. Тако обезглављена, титоизована, Србија је подлегла коминтерновско-ушашковатиканској смицалици. Пристала је на улогу равну безумљу, запутила се путем који води понижењу, увећала своју штету, унизила свој понос, придруживала се туђим оптужбама на свој рачун, себе приказала као кривца. Њене могућности су суспендоване, замисли прокажене, привреда спутана, добра опљачкана, вера разверена, народ издељен, расељен или протеран, територије распарчане. На све то се гледало као на исправну политику једнако корисну по све народе који у Југославији живе...¹⁵

¹³ Према легенди и епским народним песмама о Косовском боју из 1389. године, српски феудалац Вук Бранковић је, изоставши из одсудне борбе с Турцима, издао свог владара и таста кнеза Лазара, због чега је постао симбол издајника.

¹⁴ Беседа Вука Драшковића, *Српска реч*, 5. новембар 1990.

¹⁵ Југославија је нови српски Скадар на Бојани, *Погледи*, 1. јун 1990.

Радикални антикомунистички ставови челника СПО су проистекли из оспоравања "званичне основе мита о југословенском комунизму", које је било веома раширено у српској историографији и књижевности у 1980-им годинама. Јасна Драговић-Сосо издваја три основне теме:

...бруталност Партије у борби против домаћих противника, како у току комунистичке револуције тако и у време раскида са Коминформом 1948. године; одлуке руководства донете у време рата које су поставиле темеље југословенске федерације и њене унутрашње границе; и борба фракција унутар Партије и њени односи са Коминтерном, као и приступ националном питању у годинама између два рата (Dragović-Soso 2004, 127).

Исти аутор закључује да је таква оцена прошлости проузроковала "растуће осећање да је Партија инструмент политике смишљене да ослаби Србе како би се задовољиле тежње других југословенских народа", услед чега је "историјска делегитимизација комунистичког пројекта све више везивана за критичку процену југословенске државе коју је Партија створила 1945. године" (Dragović-Soso 2004, 127-128). У складу с тим, у научним и књижевним радовима српских националистичких интелектуалаца, извршена је рехабилитација преткомунистичких српских политичара. Такође, радикално је оспорена представа о "великосрпској хегемонији", која је била кључна за конституисање националне политике југословенских комуниста између два светска рата и чија је функција била да допринесе "историјском легитимитету Партије као фундаментално другачије и прогресивне уједињујуће снаге" (Dragović-Soso 2004, 138-139).¹⁶ Нимало нелогично, уследила је и рехабилитација Југословенске војске у отаџбини (четника) истицањем њеног антифашистичког карактера који јој у званичној, то јест, комунистичкој интерпретацији историје, није био признат (Jović 2003, 338-339).

После обнављања вишепартијског система у Србији, СПО је најгласније и најистрајније инсистирао на рехабилитацији југословенске монархистичке војске из Другог светског рата. За ову партију, сукоб између четника и партизана је представљао трагичан грађански рат, што је било радикално супротстављено дотадашњем званичном тумачењу тог војног конфликта. Попут осталих функционера СПО, Милан Комненић је инсистирао на значају те промене у разумевању Другог светског рата у Југославији:

¹⁶ У знатно умеренијем облику, постојање великосрпске хегемоније у Југославији и опасност од ње оспоравали су и релативизовали и Иван Стамболић и Слободан Милошевић – два најзначајнија српска комунистичка политичара у 1980-им годинама (Рибич 2009, 198-202).

Историја не воли да јој се ма ко обраћа са готовом оценом. Она хоће да оцењује. А комунисти су испољили грдно нестрпљење препоручујући историји своје виђење братоубилачког рата. Откад је света и века, победници пишу историју. Ипак, ту историју, пре или касније, чека преоцењивање и превредновање. У нас су победници исписали једну мистификацију. Јер, грађански рат је наша велика несрећа. Њоме се нико не би смео дичити. Победници у братоубилаштву су своје учешће прогласили за народно-ослободилачку борбу, а учешће противника су жигосали као издају.¹⁷

У складу са таквим ставовима, на поменутом Светском сабору СПО, донета је Декларација о националном помирењу, у којој, између осталог, стоји:

Мученицима и пострадалицима, палим у братском сукобу, вратимо достојанство смрти. С оне стране смрти, све је коначно, али је фанатизованим Србима ипак тешко да на гробовима поставе крст помирења. На историји је да научно зађе с оне стране смрти и да, у име будућег живота, установи истину и свргне лаж. Никакву коначну истину о јучерашњици, о братоубијању, о очевима и дедовима, о грађанском рату 1941-1945. још нема млади нараштај. Има само жалосну слутњу да су Срби, закрвљени непомирљивци, чинили све да крваре братске ране. Тако су поразили многе своје победе.

Српски закрвљеници, под различитим заставама, претворили су народни живот у вечити неспокој. И данданас је српско неспокојство изазвано унутарњим раздором, вајкадашњом кавгом и инатом.

Дужни смо данас да се издигнемо изнад својих атавизама, да поништимо идеолошке црте које су делиле браћу и наводиле их да дижу руку једни на друге.

Дужни смо да се излечимо од самокажњавања, од самосакаћења. Мудрој бризи о народном интересу ваља да подредимо ускогруде намере, суревњивахтења и страначке програме. Нека непомирљивост и фанатизам остану у баштини једног трагичног нараштаја. Унуци монархиста и комуниста, четника и партизана не смеју поновити расколе својих дедова.

У име оних пре нас и у име оних који ће доћи после нас, изговарамо слово о измирењу.¹⁸

Ипак, српска власт није била спремна да прихвати национално помирење засновано на историјској ревизији. Када је, 13. маја 1990. године, на Равној Гори, СПО покушао да обележи 49 година од четничког антифашистичког устанка под вођством Драгољуба Драже Михаиловића, пуковника Југословенске краљевске војске, полиција је спречила окупљање грађана на тој планини.¹⁹ Поред тога, забрањен је први број *Српске речи*,

¹⁷ Југославија је нови српски Скадар на Бојани, *Погледи*, 1. јун 1990.

¹⁸ Декларација о националном помирењу, *Српска реч*, 5. новембар 1990.

¹⁹ Десант на Равну Гору, *Српска реч*, 1. јун 1990; Насиље над слободом кретања, *Српска реч*, 1. јун 1990; Где сте до сада!, *Српска реч*, 1. јун 1990.

гласила СПО, који је, већим делом, био посвећен поменутиим догађајима на Равној Гори и рехабилитацији Михаиловићевих четника. Због тога, као и због појачане полицијске репресије, СПО је, у септембру, организовао два протестна скупа испред Председништва Србије, на којима се окупило више хиљада људи (Radulović i Spaić 1991, 60-62).²⁰

Међутим, грађански рат од 1941. до 1945. године није вођен само између монархистичких четника и комунистичких партизана. У том периоду, у Југославији је вођен изузетно крвав етнички рат, у којем су четници одмаздом одговарали на хрватске и муслиманске злочине над Србима. Зато је настојање СПО да рехабилитује четнике изазвало гнев великог дела муслиманског становништва у Србији. То је постало очигледно када су, 16. септембра 1990. године, чланови и присталице муслиманске Странке демократске акције (СДА) покушали да разбију митинг СПО у Новом Пазару. Наиме, СДА се залагала за аутономију Санџака, дела Србије који многи Срби радије називају Рашка област. Зато је покушај "четничког" СПО да покаже своју снагу у Новом Пазару представљао велики изазов за експозитуру највеће босанскохерцеговачке муслиманске странке у Србији. На крају, митинг СПО је одржан, али је дошло до жестоког сукоба између муслиманских демонстраната и полиције (Radulović i Spaić 1991, 56-59).²¹

На новопазарском митингу, СПО је изразио свој став о етничкој и верској хетерогености становништва Србије, при чему је до изражаја дошла амбивалентност реторике вођа те партије. То је нарочито видљиво у Драшковићевом говору:

У овој благословеној земљи српској, у овој дивној земљи Рашкој, погледајмо ову лепоту. Има места за сваког, без обзира у коју цркву иде, и да ли уопште у цркву иде, ако је човек. Ако ову земљу Србију признаје за своју отаџбину и ако јој не ради о глави, ако не напада комшије, ако је не вређа, ако не манита, ако је не понижава. То је азбука српске историје и српскога православља.

Кад Српски покрет обнове добије власт, сваки онај ко у руку овом Рашком земљом стегне турски барјак, усташки барјак, албански барјак или било чији други државни барјак сем српског – остаће и без руке и без барјака (Драшковић 2001, 36).

Драшковић је, 28. јуна исте године, код цркве Самодреже²² на Косову и Метохији, послао сличну поруку и Албанцима, у којој, ипак, није било тако јаким метафора као у оној из новопазарског говора:

²⁰ Лаж као последњи аргумент, *Српска реч*, 10. октобар 1990; Писмо делегатима Скупштине Србије, *Српска реч*, 10. октобар 1990.

²¹ Јосип Броз као Синан паша, *Српска реч*, 10. октобар 1990.

²² Према народном предању, у овој цркви се, пред Косовску битку из 1389. године, причестила војска кнеза Лазара. Иначе, Косовска битка се одиграла на Видовдан, 28. јуна, према Грегоријанском календару.

...Чујте ме, Арнаути. Ова косовско-метохијска земља је дивна, плодна, благословена. Она је сва натопљена српском крвљу. За све људе добре воље, за часне људе ма које вере или нације да су, на овој земљи има довољно места. Увек га је било и увек ће га бити. Оном ко признаје Србију за своју Отаџбину, а Косово и Метохију за вечни посед српскога народа, нико такнути неће ни у име, ни у образ, ни у имање, ни у част, ни у обичаје... Али сви они који би да од Косова и Метохије направе несрпску земљу и припоје је некој другој држави мораће да пакују кофере и селе у ту државу...²³

Наравно, представници СПС и медији под контролом власти били су изузетно критични према историјском ревизионизму, антикомунизму и радикалном национализму у реторици челника СПО. Сам Слободан Милошевић је, у посети рударско-топионичарском басену Бор, 2. новембра, јасно алудирао на Вука Драшковића, наглашавајући да је

...пут у модерно, развијено и праведно друштво неспојив са било каквим мистичким порукама које као авети прошлости круже у неким деловима Србије и које разни лажни пророци и лудаци нуде српском народу као залог будућности. Ово се поготово односи на оне који, у име те прошлости, нуде националистичке обрачуне, реваншизам и општи хаос (Милошевић 2001, 36).

У истом духу, Милошевић је, 22. дана истог месеца, на предизборном митингу у Нишу, истакао:

Притисак десних, конзервативних и често сасвим мрачних снага, идеја и појединаца прети не само да доведе у питање досадашње напоре и прве значајне резултате реформе, велике интеграције и инвестиције, већ и да врати Србију у прошлост, да је увуче у хаос. Те идеје, партије и појединци су на друштвеној сцени Србије свакодневно. Они подстичу на сукобе, изазивају мржњу према другим људима и народима и као излаз из тешкоћа предлажу повратак у прошлост. Те нас снаге одвајају од света и века пред нама, свађају са разумом у нама, брукају прошлост која је за нама. [...]

Није случајно што је за те мрачне снаге све што су Срби од када постоје до сада урадили у својој прошлости добро, а једино не ваља што су били партизани, што су кренули у борбу за слободу и социјализам. По њима је требало да служимо Хитлеру и окупаторима, да мрзимо све друге југословенске народе који нису Срби, а да Србе, подељене на мало богатих и много сиромашних, држимо све заједно у заосталости, на репу историје и света (Милошевић 2001, 39).

Као што се види из претходног цитата, Милошевић је челнике СПО сагледавао на исти начин на који су југословенски и српски комунисти видели четнике – приписивао им је и радикални национализам и нацио-

²³ Ко је вјера, а ко је не вјера?, *Српска реч*, 15. јул 1990.

налну издају. Тако треба разумети и део његовог излагања, приликом посете Скупштини општине (СО) Панчево, 11. маја:

Политичке странке које су спремне да тргују територијом Србије, њеном економском и политичком самосталношћу, које могу да увуку народ у грађански рат, нису никакве политичке партије које се тобоже слободно организују у условима вишестраначког система, већ у најбољем случају групе неодговорних појединаца које су својим личним интересима спремне да жртвују интересе свог народа. А да не кажем да су неки и издајници свог народа који траже и добијају материјалну и политичку подршку изван Србије, да би је, увлачећи њене грађане у међусобни сукоб, ликвидирали (Милошевић 2001, 20).

Радикална реторика представника СПС и СПО проузроковала је острашћеност чланова и симпатизера тих партија, што је довело до низа инцидената који су кулминирали убиством активисте СПО у Врању (Radulović i Spaić 1991, 65-67).²⁴ Ипак, најпознатији сукоб међу грађанима догодио се у Косову Пољу, 29. септембра, када су активисти провладиног удружења грађана "Божур" растурили митинг СПО. Очигледно, Милошевић није био спреман да допусти промоцију највеће опозиционе странке на месту где је, 24. априла 1987. године, започео његов нагли политички успон (Radulović i Spaić 1991, 63-65; Рибич 2010, 211-213).²⁵

Суочен са оптужбама за екстремни национализам, срљање у рат и националну издају, Драшковић је оспоравао способност власти у Србији да брани српске националне интересе у контексту јачања дезинтеграционих процеса у Југославији. На митингу у Нишу, 11. октобра 1990. године, Драшковић је, у свом говору, предвиђао каква ће бити блиска будућност Срба и Србије, уколико на изборима, 9. децембра, "због велике изборне преваре и крађе, у седлу остану комунисти". Пошто је нагласио да је Србија "обележена жигом срама због тога што је последњи бољшевички бастион у Европи, уз Албанију", закључио је да је чека још већа међународна изолација (Драшковић 2001, 40). Предвидео је погоршање економске ситуације и јачање идеолошких и социјалних раслојавања, што ће довести до грађанских сукоба у Србији:

...Лебдеће над нама мач грађанског рата. А то прижељкује Туђман, то прижељкује Угљанин,²⁶ то прижељкује Ругова²⁷... сви као хијене гледају – хоће ли

²⁴ Убиство из заседе, *Српска реч*, 20. децембар 1990.

²⁵ Само комунисти могу да бију, *Српска реч*, 10. октобар 1990.

²⁶ Сулејман Угљанин, председник муслиманске СДА, која се залагала за аутономију Санцака.

²⁷ Ибрахим Ругова, председник Демократског савеза Косова (ДСК) и најистакнутији вођа албанског сепаратистичког покрета на Косову и Метохији.

Срби ударити на Србе?! Да би комунисти избегли грађански рат, покушаће још једно: да наша осећања и незадовољство системом власти у Србији брзо пребаци на спољни план и да нам кажу: за економски колапс, за ову скупоћу, за ужасну кадровску политику, за неслободу, за све – криви су други. Хајде да ратујемо са свима! [...]

Али рат у који би нас увели српски бољшевици, Срби би изгубили и то је оно најтрагичније.

Не могу такви људи водити ни дивизионе, ни пукове, ни чете. Мораш имати иза себе сложен народ, који зна шта брани, а онда ће да гине, свестан истине да је живот јефтинији од онога што се брани. Ако човек није убеђен у ту чињеницу, да је Србија коју бранимо вреднија од наших живота, биће доста оних који неће бити спремни да је бране, а биће доста и мутивода, покривених црвеним плаштovima, који ће први да окрену леђа на фронту. Гурнуће нас у рат, а неће хтети да окрваве гаће.

ЈНА ће се распасти, а Српска војска неће бити формирана. Ратоваћемо криминално и на срамоту традиционалне части нашег војника. Српски режим ће све наше истине претворити у неистине. Свет ће заборавити да смо пострадали у Јасеновцу²⁸ и народ жртва биће проглашен за народ целата. Сви ће бити против нас, чак и Руси. Изгубићемо Први светски рат²⁹ и оба балканска³⁰ ... Ето, то ће нам се десити ако 9. децембра комунисти победе (Драшковић 2001, 41).

У Драшковићевом нишком говору видљива је промена у стратегији критике Милошевићеве власти, пошто је, само неколико месеци раније, у говору у Сремским Карловцима, негирао могућност етничког рата у Југославији:

...Неко намерно шири психозу страха. Наводно, рат са Хрватима је неизбежан уколико Срби не савију врат пред сулудим Туђмановим захтевима. Та опасност не постоји. Стицајем историјских околности, Хрвати су попримили психологију хијене. Они никада нису ратовали са Србима, сем ако им неки Фрањо, неки Кајзер или неки ујак Хитлер или Мусолини нису били и претходница и залеђина. Тих и таквих ујака у Европи данас нема и нека господин Туђман и усташолики "јастребови", који прете постављањем хрватских барјака по српским земљама, слободно изволе да то учине и да се први пут у својој повијести сами, брк у брк, нађу са Србима. Они, верујте, на то нису спремни.³¹

Истом приликом, лидер СПО је јавно посумњао у Милошевићеву спремност и способност да заштити угрожене Србе изван Србије:

²⁸ Највећи концентрациони логор за Србе, Јевреје и Роме у НДХ.

²⁹ После Првог светског рата је створена Југославија, чиме су Срби постигли национално уједињење у једну државу.

³⁰ После два балканска рата, Србија се проширила на простор Косова и Метохије, Санџака и Македоније.

³¹ Демократски социјализам не постоји, *Српска реч*, 1. јун 1990.

Положај нашег народа у данашњој Хрватској и данашњој БиХ³² веома је тежак, вероватно ништа мање горак од положаја Срба на Косову и Метохији. Нажалост, званична Србија ћути. Тек пре неки дан, и то преко зуба, Слободан Милошевић је рекао да ће Србија водити рачуна о Србима изван њених данашњих граница. Сумњам. Српским комунистима је најпрече да очувају власт. За интересе Српства није их много брига. Они су преко своје једнобојне памети и разнобојних националних подвала и издаја навукли српску националну ношњу, у нади да их нећемо препознати тако маскиране.

Званична Србија, штавише, анатемиса оне који не ћуте пред претњама ни Туђмана, ни Ђодана,³³ ни разних Ругова и осталих који насрћу да раскомадају Српство и Србију.³⁴

Покушавајући да се представи као алтернатива режиму који је или равнодушан према српским патњама или покушава да из њих извуче политичку корист, Драшковић је инсистирао на томе да одбрана националних интереса треба да буде резултат националног консензуса. Зато је, истичући угроженост Срба од хрватских, албанских, муслиманских, црногорских и македонских националиста, позвао представнике водећих српских странака, као и Српске православне цркве (СПЦ), Српске академије наука и уметности (САНУ), Удружења књижевника Србије (УКС), Матице српске и Матице иселеника Србије, "да се хитно састану и усвоје заједничку Декларацију о заштити нације". Затим би се, под руководством САНУ и УКС, приступило изради националног програма.³⁵

Драшковићевом позиву су се одазвали представници СПЦ, УКС, као и више партија, али не и СПС и ДС. На састанку одржаном 17. септембра, председник СПО је анализирао политичку ситуацију у Југославији, не занемарујући ни њене спољнополитичке аспекте:

Титоистичка Југославија је, господо, у агонији – пред распадом. Све што је већ пола века расло на антисрпској стратегији уједињено је против Срба и Србије. Хрвати траже територије до Дрине, Котора и Земуна. Већ пишу и конфедерални уговор као прву степену ка успостављању своје сасвим суверене државе. Чврсто се ослањајући на Хрватску, исламски фундаменталисти у Херцег-Босни омеђују своје "имање", при чему рачунају на Рашку област, односно Санџак, како га они зову, и, ако им небеске прилике буду наклоњене, и на Косово и Метохију и Западну Македонију. Још неотрежњени и од србофобије неисцељени Брозови сејмени у православној, Вардарској Македонији не разазнају где је брат, а где небрат, где пријатељ, а где душманин, па и они испостављају некакве

³² "БиХ" је скраћеница за "Босна и Херцеговина".

³³ Шиме Ђодан, високи функционер ХДЗ, познат по својим радикалним националистичким ставовима.

³⁴ Демократски социјализам не постоји, *Српска реч*, 1. јун 1990.

³⁵ У одбрану Српства, *Српска реч*, 5. септембар 1990.

територијалне апетите и рачуне Србији. Арнаути проглашавају албанску републику и само чекају, поуздано се зна – "day D" да крену у рат. Сами не могу и неће, али хоће и планирају да ударе оног момента кад ударе Хрвати са запада, а муџахедини по Босни и Рашкој Хрватима се придруже. Уједињењем Немачке, усташка идеја у Хрватској добија крила, и то "поглавник" Туђман и не крије. За две-три године, судбину Европе одређиваће "германски цин" и, за сада, нема у изгледу снаге која ће моћи да му парира. Енглеска је остарела, која се не усуђује да стане испред огледала, већ са сетом разгледа своје девојачке фотографије. Француска слава је давно зашла, а Русија је у агонији. Зато, "поглавник" Туђман често понавља – Срби немају на кога да се ослоне, сада је настао прави "повијесни тренутак". Сатанском Брозовом и ватиканском стратегијом сталног подривања тзв. "македонског питања" – Србија се и даље гура у спорове и свађе са Бугарима и Грцима. Нормално је да, при оваквом распореду снага, дижу главу и мађарски претенденти на српску Војводину. Сви србофобни и србожедни штабови на Балкану, а не само у Југославији, уобличио су већ своје националне и верске програме и сви хоће да се почасте српским територијама.

А шта ми радимо?

Где је наш програм? Где је наш одговор?³⁶

Уследила је критика нејасних и недоследних ставова представника СПС и ДС о српском националном питању, након чега је Драшковић нагласио:

Овде смо данас и да се договоримо да се више не може и не сме водити та пријачна национална политика и дипломатија.³⁷

Дакле, представници власти и опозиције су се међусобно оптуживали за неспособност да одбране српске националне интересе у контексту дезинтеграције Југославије. Такви реторички напади на политичке противнике били су изузетно важни баш због тога што су СПС, СПО и ДС, три најјаче странке у Србији, имале исти став о Југославији и српским националним интересима у случају распада те мултинационалне државе. Наиме, у Србији је, 1990. године, постигнут национални консензус да би Југославија требало да опстане као федеративна држава, а да би, у случају њеног распада или трансформисања у савез суверених држава, тј. конфедерацију, требало омогућити останак већине Срба и свих који то желе у једној држави. То је значило да територије са етничком српском већином не би могле да буду задржане у независној Хрватској и независној Босни и Херцеговини.³⁸

³⁶ Где је пријатељ, а где душманин?, *Српска реч*, 10. октобар 1990.

³⁷ Исто.

³⁸ Тај став су заступали и владајући црногорски комунисти, као и део црногорске опозиције који је Црногорце видео као део српске нације. Штавише, те

Наравно, национални консензус није спречио постојање значајних реторичких разлика. Образлажући предлог новог Устава у Скупштини Србије, 12. јуна, Милошевић је објаснио за какву се Југославију залажу он и његова партија. Нагласио је да је "федерација потребна и сасвим остварљива само уз потпуно поштовање једнакости свих република, независно од њихових унутрашњих специфичности, које остају њихова унутрашња ствар, тј. предмет њихових сопствених устава". Прецизније, федерација би требало да има "оне функције које, пре свега, гарантују функционисање успешне тржишне привреде на јединственом југословенском тржишту, националну равноправност, слободе и права грађана, јединствен систем одбране и безбедности земље и спољну политику". Коначно, Милошевић је истакао увереност да "идеја југословенства, као израз вековних тежњи свих наших народа није изгубила свој смисао, већ да је данас треба градити на новим демократским основама у оквиру федерације у којој ћемо сви заједно и равноправно остваривати заједничке интересе задржавајући право на самостално организовање република" (Milošević 2001, 25). У наставку, Милошевић је објаснио да би,

...уколико би дошло до промене облика уређења Југославије, тј. до њеног конфедерализовања, била отворена сва уставна питања. Конфедерација није држава, већ савез самосталних држава, па, према томе, конфедерације нема, чак и да је сви политички субјекти Југославије хоће, у оквиру постојећих, административно одређених граница између република. У таквом случају, тј. у случају да се неће федеративна Југославија, питање граница Србије је отворено политичко питање (Milošević 2001, 26).

Приликом посете рударско-топионичарском басену Бор, 2. новембра, Милошевић је опширније аргументовао српско залагање за очување југословенске федерације и државног јединства Срба:

Србија је за Југославију као федеративну заједницу из много разлога. Прво зато што Срби живе широм Југославије и што им је стало да живе у једној држави. Миран, демократски и праведан пут за остварење тога циља је југословенска федерација. Држава у којој су народи и људи равноправни. Тим путем мира и демократије борићемо се за решење српског националног питања у Југославији разложно и упорно. Истовремено, насиље над деловима српског народа изван Србије нећемо допустити. А ако се ипак нађу снаге спремне и на такве потезе, мораће саме да снесу одговорност за последице са којима ће се суочити. Над српским народом, једноставно, такво насиље више нико не може да оствари.

1990. године, власти у Србији и Црној Гори су формулисале заједнички пројекат очувања федеративне Југославије, насупротив словеначко-хрватском захтеву да се она трансформише у конфедерацију.

Српски народ је, кроз своју историју, много уложио у формирање Југославије. Природно је и логично да тешко може да прихвати да тај улог и труд оду низ мутну воду. Али, Србија је за Југославију као федеративну заједницу и зато што су прогресивне снаге у Србији убеђене да је Југославија као федеративна држава у интересу већине југословенских грађана. Што им таква држава обезбеђује мир, просперитет, а нарочито независност.

Притом ћемо поштовати права других југословенских народа да сами одлучују о себи, па и на начин који неће бити у сагласности са ставовима наше Републике. Сваки народ има право на свој пут, па и онда кад други тај пут сматрају погрешним. Зато бисмо желели да се на путу за Југославију као федеративну заједницу нађемо са оним југословенским народима који желе да живе заједно у миру и слози. Уосталом, мир и слога су услов за просперитет и Србије и Југославије и ми заједно треба да их сачувамо ради бољег живота свих нас и наше деце (Milošević 2001, 37).

Залажући се за опстанак Југославије, Вук Драшковић је, још више од Милошевића, истицао огромно српско жртвовање за стварање и очување заједничке државе Јужних Словена. На поменутом Светском сабору СПО, председник те странке је нагласио:

Југославију не желимо да рушимо. Два пута смо за њу изгинули и она је највећи гроб, можда и највећа коб и заблуда, у српској историји. Ми, међутим, скидамо капе пред само једним гробом, а камоли пред гробницом у коју, у ратовима за Југославију и због Југославије, положисмо три милиона својих гробова.

Југославија је највећи споменик нашем хришћанском, светосавском жртвовању за другога. Хрватске, Словеније и Македоније никада не би било да Срби не створише Југославију, нити би икад нестало Србије.³⁹

У наставку, Драшковић је објаснио да се СПО залаже за Југославију као федерацију

чак и по цену пристајања на садашње унутрашње границе, које су, иначе, неисторијске и криминално постављене, под условом да савезна држава буде вишестраначка и демократска република или монархија и под условом да се аутономне покрајине или области успоставе свуда тамо где њихово постојање намећу исти разлози као у Србији.⁴⁰

То би, према Драшковићу, значило да би, у Хрватској, требало успоставити аутономију Истре, Дубровника и области са српском етничком већином, док би Босна и Херцеговина била територијално подељена на четири дела: један римокатолички, један муслимански и два православ-

³⁹ Беседа Вука Драшковића, *Српска реч*, 5. новембар 1990.

⁴⁰ Исто.

на. Што се тиче Македоније, њу би требало изнутра преуредити "тако да буду национално и културно задовољени тамошњи Македонци, и Срби и Шиптари". Све те нове покрајине и области унутар чланица југословенске федерације подсећале би, како Драшковић закључује, на кантоне у Швајцарској. У случају распада Југославије или њене трансформације у конфедерацију, нико не би смео да пориче "историјска, етничка и ратна права српског народа".⁴¹ Вук Драшковић је, и на Светском сабору СПО и на многим другим скуповима те партије, објаснио шта је подразумевао под тим правима. То је учинио и на страначком скупу у Пожаревцу, одржаном 16. јуна, обраћајући се хрватском вођству:

Ако хоћете конфедерацију, господо, онда ће она бити само под условима који су правични, који одговарају историјском и етничком праву и жртвама српског народа. Све оно, господо, што је на дан 1. децембра 1918, када је створена Југославија, припадало Краљевини Србији – моментом конфедерализације Југославије, или њеним распадом, аутоматски се враћа нашој српској држави. Ми смо то унели као мираз, у међувремену нисмо изгубили ни један рат, па како да изгубимо територије, где смо их то изгубили?! Сем тога, све територије, све наше крајине у којима су Срби били у већини на дан 6. априла 1941. године (мислим на Босну, Херцеговину, Славонију, Северну Далмацију, Лику, Банију итд.), све оне ће моментом конфедерализације Југославије или њеним распадом, аутоматски ући у састав српске државе!⁴²

Уз српске заслуге за стварање и одбрану заједничке државе Јужних Словена, геноцид који је квислиншка НДХ спровела над Србима био је најзначајнији аргумент у корист права на самоопредељење Срба ван Србије, у случају распада или конфедерализације Југославије. На поменутом скупу у Пожаревцу, Драшковић је истакао да

пошто су хрватска држава и хрватски народ починили ужасни злочин геноцида над српским народом, онда они не могу никада, ни данас ни у будућности, из тог страшног покоља извлачити државну корист. Само мапа која је важила 6. априла 1941! Ако ћемо данас гласати, гласаће и Јасеновац, и Глина,⁴³ и све моје херцеговачке јаме,⁴⁴ гласаће све њихово нерођено потомство!⁴⁵

⁴¹ Исто.

⁴² Србија није на продају, *Српска реч*, 15. јул 1990.

⁴³ Град на Банији, место усташког масакра над Србима у Другом светском рату.

⁴⁴ У Херцеговини, хрватске и муслиманске усташе су своје српске жртве бацали у јаме.

⁴⁵ Исто.

Руководство ДС је било сачињено од много угледних интелектуалаца, јаким индивидуа, што је резултовало унутрашњом политичком хетерогеношћу те партије. Због тога, она је теже и формулисала свој став о српском националном питању у контексту дезинтеграције Југославије. Томе је претходила унутарпартијска полемика у којој је Никола Милошевић критиковао Зорана Ђинђића што је – истичући да, у случају распада Југославије, неће бити могуће на миран начин оспорити постојеће републичке границе – био спреман да дозволи употребу силе у сламању словеначког и хрватског сепаратизма. Милошевићу је нарочито засметало то што је Ђинђић назвао "политички дефанзивним и малодушним" став српске власти, СПО и дела руководства ДС (Борисав Пекић, Александар Петровић, Коста Чавошки, Александар Илић, Гојко Ђого и сам Никола Милошевић) да не треба оспоравати право Словенаца и Хрвата на самоопредељење до отцепљења, већ да треба insistирати на истом таквом праву Срба ван Србије.⁴⁶

Ипак, вођство ДС је успело да се сложи око Предлога националног програма, чији су аутори Зоран Ђинђић, Слободан Инић, Војислав Коштуница, Драгољуб Мићуновић, Никола Милошевић, Борисав Пекић, Александар Петровић, Љубомир Тадић и Коста Чавошки. У том документу стоји, да се ДС залаже за Југославију као федерацију, а у случају њене конфедерализације или распада, заостанак територија са српском етничком већином у заједничкој држави са Србијом и другим републикама које то желе. Поред тога, ДС је заступала став да треба укинати територијално-политичку аутономију Косова и Метохије, а да Албанцима, као и другим националним мањинама, треба гарантовати културно-просветну аутономију. Уколико би тадашње српске власти задржале "било какав облик територијално-политичке аутономије Косова и Метохије, он ни у ком случају не може садржавати ниједну важнију државну функцију". При томе, наглашено је, без ширег аргументовања, да се "војвођанска никако не сме изједначавати са косовско-метохијском аутономијом, пошто су битно различити разлози довели до њиховог образовања".⁴⁷

Залагање за економију засновану на приватној својини и критика социјалистичке привреде засноване на друштвеној својини, заступање вишепартијског система, захтеви да се породици Карађорђевић врати држављанство и имовина, као и да се спроведе референдум о поновном увођењу монархије, изражени антикомунизам и настојање да се рехабилитују Југословенска војска у отаџбини и генерал Михаиловић конституишу први елемент легитимацијске основе политичке мобилизације српске

⁴⁶ Да ли је Демократска партија национална партија?, *Демократија*, 29. август 1990.

⁴⁷ Национално питање и државно уређење, *Демократија*, 18. септембар 1990.

опозиције у 1990. години – идеолошки дисконтинуитет. С друге стране, противљење територијално-политичким аутономијама за националне мањине у Србији, као и залагање за очување југословенске федерације, односно за право територија са српском етничком већином да остану у истој држави са Србијом и свима који то желе конституишу други елемент легитимацијске основе политичке мобилизације српске опозиције у 1990. години – национализам. Међутим, пошто су, у својим јавним иступама, опозициони прваци оптуживали српске комунисте за националну издају, а Слободану Милошевићу и владајућој партији приписивали неспособност да заштите националне интересе, елемент идеолошког дисконтинуитета и елемент национализма су се често јављали заједно, па их је стога тешко аналитички раздвојити.

Закључак

Политичка мобилизација српске опозиције у 1990. години уследила је након политичке мобилизације српских комуниста у "Антибиројатској револуцији" – обрачуна "унутар Савеза комуниста (СК) Србије, који се одиграо у периоду од 1987. до 1989. године, уз најширу мобилизацију грађана, и чији је резултат уставно преуређење Србије" (Рибић 2009, 185-186).⁴⁸ Прва фаза "Антибиројатске револуције" започета је јавним иступањем Слободана Милошевића у Косову Пољу, априла 1987, а окончана његовим обрачуном с фракцијом Ивана Стамболића, на Осмој седници Централног комитета Савеза комуниста (ЦК СК) Србије, септембра исте године. Друга, и последња, фаза "Антибиројатске револуције" почела је убрзо након Осме седнице, да би се, после рушења војвођанског, косовског и црногорског руководства, 1988. и 1989. године, завршила усвајањем амандмана на Републички устав чиме су створени услови за реинтеграцију покрајина у политички, правни и економски поредак Србије. Тај успех је тријумфално прослављен великим митингом на Газиместану, одржаним 28. јуна 1989. године, поводом шестогодишњице Косовске битке.

У првој фази "Антибиројатске револуције", Милошевић је своје политичке акције легитимисао залагањем за заштиту косовско-метохијских Срба и борбу против албанског сепаратистичког национализма, као и за-

⁴⁸ У Црној Гори, "Антибиројатска револуција" је представљала побуну релативно нижих функционера унутар СК, која је, уз подршку масовног друштвеног покрета, трајала од августа 1988. до јануара 1989. године и која је резултовала оставкама свих чланова црногорског државног и партијског врха (Рибић 2012).

ступањем титоизма и доктрине демократског централизма. Таква реторика је изграђена на национализму и идеолошком континуитету, као елементима легитимацијске основе политичке мобилизације српских комуниста, при чему је већи део легитимитета Милошевићевих политичких акција, још увек, засниван на идеолошком континуитету (Рибић 2010).

У другој фази, дошло је до постепених али значајних промена у легитимацијској основи политичке мобилизације српских комуниста. Иако је у њој и даље доминирао елемент идеолошког континуитета, непрекидно је јачао и елемент национализма. Наиме, Милошевић је наставио да, у својим говорима, заступа вредности југословенског самоуправног социјализма, али је, поред сталног позивања на солидарност с косовско-метохијским Србима, и све чешће евоцирао српску херојску прошлост. Ширењем политичке мобилизације изван официјелних државних и партијских органа, у њу су укључени и грађани који нису били чланови и симпатизери СК. То је створило потребу да се Милошевић промовише и као национални лидер, а не само као први човек СК Србије. Услед тога је, на самом крају "Антибирократске револуције", национализам превладао над елементом идеолошког континуитета у легитимацијској основи политичке мобилизације српских комуниста (Рибић 2011).

С друге стране, српске опозиционе партије су, 1990. године, настале и деловале изван институционалне структуре политичког поретка, па нису ни могле ни хтеле да свој легитимитет граде на идеолошком континуитету са дотадашњим политичким и економским системом. Представници СПО и ДС су се експлицитно дистанцирали од југословенског самоуправног социјализма, захтевајући укидање друштвене својине и успостављање привреде засноване на приватној својини. Такође, вишепартијски систем су видели као неупитну вредност. Антикомунизам је нарочито био изражен у иступима челника СПО, који су се залагали за враћање држављанства и имовине породици Карађорђевић, референдум о поновном успостављању монархије и рехабилитацију генерала Михаиловића и четника. Такви ставови СПО и ДС конституишу први елемент легитимацијске основе политичке мобилизације српске опозиције у 1990. години – идеолошки дисконтинуитет.

У контексту јачања несрпских етнонационалистичких сепаратизама и слабења савезних државних органа, међу најзначајнијим српским политичким актерима је успостављен консензус да српски национални интерес лежи у очувању југословенске федерације или – у случају да то није могуће – у томе да све територије са српском већином у сецесионистичким републикама, и сви који то желе, остану у заједничкој држави са Србијом. Постојала је и сагласност да се не оснивају нове територијално-политичке аутономије за националне мањине у Србији, с тим што се ДС експлицитно залагала и за укидање статуса покрајине за Косово и Мето-

хију. Управо због постојања консензуса о српском националном интересу у контексту јачања дезинтеграционих процеса у Југославији, српска власт и њена опозиција међусобно су се оптуживале за неспособност да тај интерес и заштите. Зато, иако су ставови опозиције о српском националном интересу проистекли из национализма као другог елемента легитимацијске основе њене политичке мобилизације, они су често комбиновани са антикомунизмом. То значи да је, у великом броју случајева, немогуће аналитички раздвојити елемент идеолошког дисконтинуитета од елемента национализма у легитимацијској основи политичке мобилизације српске опозиције у 1990. години.

Извори:

Демократија

Нисмо овде ради власти, већ ради савести, *Демократија*, 19. јуни 1990.
Да ли је Демократска партија национална партија?, *Демократија*, 29. август 1990.
Социјалистичка или социјална држава, *Демократија*, 29. август 1990.
Национално питање и државно уређење, *Демократија*, 18. септембар 1990.
Центар међу крајностима, *Демократија*, 17. новембар 1990.
Национални програм прави само држава, *Демократија*, 6. децембар 1990.

Погледи

Ново вино и мешине старе, *Погледи*, 15. мај 1990.
Југославија је нови српски Скадар на Бојани, *Погледи*, 1. јун 1990.

Српска реч

Где сте до сада!, *Српска реч*, 1. јун 1990.
Демократски социјализам не постоји, *Српска реч*, 1. јун 1990.
Десант на Равну Гору, *Српска реч*, 1. јун 1990.
Из Нацрта програма СПО, *Српска реч*, 1. јун 1990.
Насиље над слободом кретања, *Српска реч*, 1. јун 1990.
Ко је вјера, а ко је невјера?, *Српска реч*, 15. јул 1990.
Србија није на продају, *Српска реч*, 15. јул 1990.
У одбрану Српства, *Српска реч*, 5. септембар 1990.
Где је пријатељ, а где душманин?, *Српска реч*, 10. октобар 1990.

Јосип Броз као Синан паша, *Српска реч*, 10. октобар 1990.
Лаж као последњи аргумент, *Српска реч*, 10. октобар 1990.
Писмо делегатима Скупштине Србије, *Српска реч*, 10. октобар 1990.
Само комунисти могу да бију, *Српска реч*, 10. октобар 1990.
Беседа Вука Драшковића, *Српска реч*, 5. новембар 1990.
Декларација о националном помирењу, *Српска реч*, 5. новембар 1990.
Тито се не мења у падежима, већ у људима, *Српска реч*, 5. децембар 1990.
Убиство из заседе, *Српска реч*, 20. децембар 1990.

Литература:

- Dragović-Soso, Jasna. 2004. *"Spasioci nacije". Intelktualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Драшковић, Вук. 2001. *Подсећања*. Београд: Српска реч.
- Jović, Dejan. 2003. *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije*. Beograd: Samizdat B92.
- Milošević, Slobodan. 2001. *Od Gazimestana do Ševeningena*. Beograd: Harprom.
- Pećujlić, Miroslav i Vladimir Milić. 1990. *Političke stranke u Jugoslaviji*. Beograd: Stručna knjiga.
- Radulović, Dušan i Nebojša Spaić. 1991. *U potrazi za demokratijom*. Beograd: Dosije.
- Рибић, Владимир. 2009. Уставне промене и државно јединство у реторици "Антибирокупатске револуције" у Србији. *Етноантрополошки проблеми* 4 (1): 185-212.
- Рибић, Владимир. 2010. Политичка мобилизација српских комуниста у првој фази "Антибирокупатске револуције". *Етноантрополошки проблеми* 5 (3): 201-226.
- Рибић, Владимир. 2011. Постанак националног лидера. Политичка мобилизација српских комуниста у другој фази "Антибирокупатске револуције". *Antropologija* 11 (1): 85-115.
- Рибић, Владимир. 2012. Политичка мобилизација црногорских комуниста у "Антибирокупатској револуцији". *Етноантрополошки проблеми* 7 (4): 1079-1101.
- Рибић, Владимир. 2013. Акциона основа политичке мобилизације српске опозиције у 1990. години, *Antropologija* 13 (3): 49-68.

Primljeno: 17.10.2013.
Prihvaćeno: 20.01.2014.

Vladimir Ribić

THE LEGITIMIZING BASIS FOR THE POLITICAL MOBILIZATION OF THE SERBIAN OPPOSITION IN 1990.

Political mobilization consists of actions and their legitimization, which have both an activist and a legitimizing basis. The activist basis stems from the basic structure of the political system, which entails the principles of political organizing and action. The legitimizing basis has its roots in the basic political values and ideas which serve to legitimize the political system. In this paper I will analyze the legitimizing basis of the political mobilization of the Serbian opposition in 1990.

Key words: political mobilization, basis of legitimization, Serbian opposition, the year 1990.